

Зайченко Наталія

<https://orcid.org/0000-0002-4961-4711>

ResearcherID HSI-2092-2023

Scopus-Author ID 57216298695

Доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи та освітніх і педагогічних наук,
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
(м. Чернігів, Україна) E-mail: nizzagranada2019@gmail.com

НІМЕЦЬКИЙ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДИСКУРС У 1890-Х РОКАХ

Становлення соціальної педагогіки як науки наприкінці XIX століття здійснювалося у контексті європейського реформаторського педагогічного руху. Німецький соціально-педагогічний дискурс 1890-х років був представлений плеядою яскравих імен (Пауль Бергеман, Отто Вільман, Пауль Наторп, Йоганн Трюпер, Йоганн Тьєс, Теобальд Циглер та інші). У статті розглядаються праці німецьких педагогів, видані впродовж 1890-х років, у яких були поставлені значимі питання стосовно соціальної педагогіки.

Мета роботи передбачає вивчення педагогічної спадщини і праць німецьких освітян, котрі творили наприкінці XIX століття, та аналіз їхніх поглядів щодо соціальної педагогіки.

Методологія. У ході дослідження німецького соціально-педагогічного дискурсу 1890-х років використовувалися загальнонаукові методологічні підходи – проблемний, системний та конкретно-наукові – парадигмально-педагогічний, порівняльно-педагогічний, проблемно-історичний та герменевтичний підходи. Основними методами дослідження були педагогіко-ретроспективний, порівняльно-зіставний, проблемно-історичний та метод герменевтики.

Наукова новизна. Установлено, що німецький соціально-педагогічний дискурс 1890-х років не зводився до єдиної наторпівської «ідеалістичної» лінії, а відображав відмінні бачення німецьких освітян концептосфери соціальної педагогіки.

Висновки. У річищі європейського реформаторського руху на межі XIX – XX століть саме представники напряму соціальної педагогіки, зосередивши основну увагу на найбільш чіткому «соціальному питанні», сприяли глибинному концептуальному переосмисленню природовідповідної (класичної) педагогіки. Протиставлення соціальної педагогіки індивідуальній – найхарактерніша риса німецького соціально-педагогічного дискурсу 1890-х років. За цим протиставленням і стояли відмова від природовідповідної ексагогії індивідуальної душі людини та визнання вичерпності філософсько-теологічної парадигми педагогіки. Німецький соціально-педагогічний дискурс 1890-х років відображав посталі суперечності між об'єктивною необхідністю виховання людини як соціальної істоти і нерозробленістю інструментарію здійснення цього й на вищому рівні – між суспільною потребою масової освіченості населення та відсутністю організаційно-правових механізмів всезагального народного просвітництва (соціальної педагогіки).

Ключові слова: німецький соціально-педагогічний дискурс, німецькі освітяни, соціальна педагогіка, «соціальне питання», європейський реформаторський рух.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Становлення наукової соціальної педагогіки наприкінці XIX століття не можливо зв'язувати виключно з наторпівською «ідеалістичною» лінією. Тогочасний німецький соціально-педагогічний дискурс був представлений плеядою яскравих імен (Пауль Бергеман, Отто Вільман, Пауль Наторп, Йоганн Трюпер, Йоганн Тьєс, Теобальд Циглер та інші). Актуалізація соціально-педагогічних ідей у 1880–1890-х роках здійснювалася з новою силою і в інших історичних умовах. У річищі європейського реформаторського руху соціальна педагогіка від кінця XIX століття перетворилася на найпотужніший педагогічний напрям.

Низка значимих праць, присвячених соціальній педагогіці, з'явилася у німецьких виданнях упродовж 1890-х років. Німецькі освітяни співставляли соціальну педагогіку з індивідуальною, розмислювали про її значення у XIX столітті, окреслювали її предметне поле, наголошували на тому, що соціальна педагогіка не є чимось оригінальним, проте в сучасну епоху покликана вирішувати нові питання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання становлення та історичного розвитку соціальної педагогіки як наукової галузі натеper залишаються недостатньо дослідженими. Становлення та розвиток соціальної педагогіки як науки в Україні у 1920–1990-х роках вивчала вітчизняна педагогія Л. Штефан.

Розвиток соціальної педагогіки в соціокультурному контексті досліджувала українська науковиця А. Рижанова. Окремі історичні аспекти становлення наукової соціальної педагогіки висвітлювала О. Безпалько.

Вивчення німецького соціально-педагогічного дискурсу 1890-х років здійснювалося у контексті історико-педагогічного дослідження освітніх процесів (Н. Дем'яненко, Н. Дічек, В. Майборода та інші), філософського осмислення педагогічних й освітніх феноменів (А. Бойко, В. Луговий, В. Шевченко та інші), порівняльного аналізу закордонного досвіду педагогічної теорії і практики (Т. Левченко, О. Локшина, О. Матвієнко та інші).

Метою статті є вивчення педагогічних праць німецьких освітян, виданих у 1890-х роках, та здійснення аналізу поглядів цих освітян стосовно концептосфери соціальної педагогіки.

Методологія і методи дослідження. У ході дослідження німецького соціально-педагогічного дискурсу 1890-х років використовувалися як загальнонаукові методологічні підходи – проблемний, системний, так і конкретно-наукові – парадигмально-педагогічний, порівняльно-педагогічний, проблемно-історичний та герменевтичний підходи. Основними методами дослідження були педагогіко-ретроспективний метод, що дозволив розкрити зміст концепту «соціальна педагогіка» згідно із закладеними у нього німецькими освітянами смислами у 1890-х роках; порівняльно-зіставний метод, який дав змогу визначити оригінальність поглядів німецьких педагогів (Пауль Бергеман, Отто Вільман, Пауль Наторп, Йоганн Трюпер, Йоганн Тьус, Теобальд Циглер та інші) стосовно проблемного поля соціальної педагогіки; проблемно-історичний метод, котрий дозволив простежити змінення концептосфери соціальної педагогіки у німецькому дискурсі 1890-х років порівняно зі зведеною німецькими освітянами (Фрідріх Дістервег, Карл Магер та інші) у середині XIX століття; метод герменевтики, що вможливив тлумачення, інтерпретування і коментування історико-педагогічних джерел, зокрема педагогічних творів німецьких освітян, виданих у 1890-х роках, виходячи із суб'єктивних рис авторів та об'єктивних історичних умов.

Виклад основного матеріалу дослідження. У статті «Про соціальну етику та соціальну педагогіку» (Evangelisches Schulblatt und deutsche Schulzeitung, серпень 1890) Германа Грабса (Hermann Grabs) зазначалося, що у творі Йоганна Трюпера (Johannes Trüper) «Школа та життя. Педагогічно-соціальний науковий нарис» (Evangelisches Schulblatt und deutsche Schulzeitung, січень–лютий 1890) здійснювалася невдала спроба доповнити гербартівську філософію соціальною етикою, соціальною психологією та соціальною педагогікою через те, що в індивідуалістичній концепції Йоганна Гербарта школа не гармонізувала з життям. Автор розмислював стосовно того, чи необхідна педагогіці нова мета, чи є вища мета за моральність, чи можна досягти її іншим чином, окрім поступового шляху індивідуального виховання [25, 309].

Поряд із цією статтею у виданні було вміщено відповідь Йоганна Трюпера у замітці «Про зв'язок школи та суспільного життя» (Evangelisches Schulblatt und deutsche Schulzeitung, серпень 1890), у якій педагог підкреслював, що ставив питання соціальної педагогіки з метою викликання інтересу до них і що він зовсім не був противником Йоганна Гербарта [23, 318–319].

Австрійський філософ Рудольф Хохеггер (Rudolf Hochegger), котрий у 1880-х роках викладав етнічну психологію в Інсбрукському університеті, а з 1891 року був професором філософії та педагогіки в Чернівецькому університеті, у статті «Про індивідуальну та соціальну педагогіку» (Гота, 1891) роз'яснював, що до початку XIX століття переважала індивідуальна педагогіка, проте завданням педагогіки мав би бути розвиток людини як індивідуума та особистості, адже людина за своєю природою соціальна. «Те, чим індивідуум є, він не створив виключно з себе, а під визначальним впливом суспільства. Дух індивідуума не розвивається ізольовано, відокремлено, а скоріше вимагає взаємодії індивідуумів», – відмічав педагог [11, 23].

Рудольф Хохеггер уважав, що людська природа невіддільна від історії у своєму розвитку. Суспільна свідомість є вираженням усвідомлення неперервності духовного буття. Вона не помирає, не розпадається на духовні атоми, а тримається пам'яттю, традицією [12, 69].

Ректор Берлінського університету Роберт Ріссман (Robert Rissmann) у роботі «Індивідуалізм і соціалізм у розвитку педагогіки» (Гота, 1892) співставляв індивідуальну та соціальну педагогіку. Він пояснював, що індивідуальна педагогіка передбачає виховання людини як індивіда, а соціальна – спрямована на інтеграцію людини до соціальних спільнот та всього людства. Роберт Ріссман робив висновок: «індивідуальне виховання – це виключно виховання, а суспільне – виховання та передавання [традиції]» [20, с. 5].

Історик Карл фон Фішер (Karl von Fischer), очільник гімназій у Ділленбурзі та Вісбадені, у книзі «Основи соціальної педагогіки та соціальної політики» (Айзенах, 1892) [10] представив аналіз «соціального питання».

Розмисли німецьких педагогів стосовно цілей, спрямувань, характеру соціальної педагогіки знайшли подальше відображення у різних публікаціях 1893–1897 років. У статтях «Просвітницький рух сучасності та школа прийдешнього» (Die Lehrerin in Schule und Haus, 1893/1894) [5], «Нова система педагогіки» (Jahrbuch des Vereins für Wissenschaftliche Pädagogik, 1894) [6], «Три фундаментальні проблеми педагогіки та їх теоретичне розв'язання» (Лейпциг, 1896) [3], нарисі «Еволюціоністська етика як основа наукової педагогіки» (Вісбаден, 1894) [4] викладач Йєнського університету Пауль Бергеман (Paul Bergemann) обґрунтовував значення соціальної педагогіки в розвитку модерної школи. Він доводив, що

найважливішим завданням соціальної педагогіки має бути розвинення у людини почуття приналежності до спільноти, причетності до колективної душі та суспільного буття.

У статті «Соціальна педагогіка» (Die deutsche Schule, 1897) Пауль Бергеман порівнював цілі індивідуальної та соціальної педагогіки. Перша, на його думку, – прагне до виховання людини щасливою, інша – так само націлена на гармонійне розвинення усіх людських сил як основи справжнього щастя, проте в суспільстві, а у суспільство люди об'єднуються задля забезпечення [8, с. 594].

У фундаментальній праці «Соціальна педагогіка, викладена в основі на науковому дослідженні та з допомогою індуктивного методу, як універсальна або культурна педагогіка» (Гера, 1900) [7] Пауль Бергеман у поясненні освітніх явищ та процесів спирався на методологію соціологічного позитивізму. У передмові до «Соціальної педагогіки» Пауль Бергеман зазначав, що прагнув «дати уявлення про сучасну теорію освіти із соціально-педагогічної точки зору» [7, XI].

Він стверджував, що в попередніх працях – публікаціях «Еволюціоністська етика як основа наукової педагогіки» (Вісбаден, 1894) [4], «Три фундаментальні проблеми педагогіки та їх теоретичне розв'язання» (Лейпциг, 1896) [3], «Педагогічна теорія Адама Сміта в межах системи практичної філософії» (Вісбаден, 1896) [1], «Афоризми із соціальної педагогіки» (Лейпциг, 1899) [2] – висвітлювалися питання стосовно соціальної педагогіки; проте тільки у «Соціальній педагогіці» (Гера, 1900) автору вдалося системно викласти теорію освіти на соціально-педагогічних засадах [7, XI].

Професор Страсбурзького університету Теобальд Циглер (Theobald Ziegler) у книзі «Німецький студент наприкінці XIX століття» (Штутгарт, 1895) зауважував: «<...> справжня педагогіка кінця століття то є соціальна педагогіка, і вона має дедалі більше наближатися до перетворення, у сенсі вчення Песталощі. Не знаю такої науки, котра б у теперішній час не включала в себе соціальне питання та не вимагала його вивчення» [27, 134–135].

Пізніше, в «Історії педагогіки» (Мюнхен, 1909) Теобальд Циглер указував, що поняття «соціальна педагогіка» було «новою етикеткою до старого змісту» і що доводили це твори Августа Дерінга (August Döring) «Система педагогіки у контурах» (Берлін, 1894), Пауля Бергемана (Paul Bergemann) «Соціальна педагогіка, викладена в основі на науковому дослідженні та з допомогою індуктивного методу, як універсальна або культурна педагогіка» (Гера, 1900), Пауля Наторпа (Paul Gerhard Natorp) «Соціальна педагогіка. Теорія виховання волі на основі спільності» (Штутгарт, 1899) та його власна «Загальна педагогіка» (Лейпциг, 1901) – «праці, які з перших сторінок ставали на точку зору соціальну» [28, 404].

І насамкінець педагог констатував: «Від 1896 року, коли міцний імпульс був даний святкуваннями з нагоди сто п'ятдесятиріччя з дня народження Песталощі, котрого вперше визнали за великого соціаліста і соціального педагога, педагогіка абсолютно свідомо, хоча й не без заперечень та підозр, як із політичного, так і з педагогічного боків – пішла в цьому напрямі» [28, 404].

У брошурі «Держава Платона та ідея соціальної педагогіки» (Берлін, 1895) професора Марбурзького університету Пауля Наторпа (Paul Gerhard Natorp) наголошувалося на значенні соціальної педагогіки порівняно з індивідуальною. Педагог вважав, що всяке індивідуальне виховання особистості має підпорядковуватися незрівнянно сильнішому виховному впливу – впливу, який чинить суспільство, адже вирішальні умови виховання кореняться в житті суспільства. «Людина стає людиною лише в людській спільноті. І, навпаки, людська спільнота існує та розвивається виключно шляхом людського становлення її членів. У вищому сенсі це означає спільність істотного духовного змісту буття: спільність пізнання, волі, навіть естетичного почуття; спільність всієї життєвої діяльності та концепції життя, отже, виховання в найвичерпнішому розумінні», – стверджував Пауль Наторп [17, 3].

Раніше, у роботі «Ідеї Песталощі про трудове виховання та соціальне питання» (Гайльбронн, 1894) Пауль Наторп розглядав постать Генріха Песталощі у вимірі соціальної педагогіки, підкреслюючи велич славетного педагога, котрий «поставив питання освіти на соціальній основі, соціальне питання як підвалину людської освіти» [16, 25].

У праці «Релігія у межах людяності» (Лейпциг, 1894) Пауль Наторп умістив главу під назвою «Соціально-педагогічні висновки», у якій доводив, що соціальна педагогіка є «вищою педагогікою» (на відміну від індивідуальної педагогіки). «Соціальна педагогіка, як теорія, має соціальні умови виховання та виховні умови суспільного життя», – наголошував мислитель [18, 86].

Ключова ідея Пауля Наторпа полягала в тому, що соціальна педагогіка вможливила формування колективної (народної) свідомості, а отже, її призначенням має бути прямий вплив на моральність народу.

У фундаментальній праці «Соціальна педагогіка. Теорія виховання волі на основі спільності» (Штутгарт, 1899) Пауль Наторп наголошував: «Поняття соціальної педагогіки виражає принципове визнання того факту, що виховання індивідуума в усіх істотних відношеннях обумовлено соціальними причинами, точно так само, як, з іншого боку, придання людського укладу соціальному життю корінним чином залежить від відповідного такого укладу виховання індивідуумів, які повинні в цьому житті брати участь. Згідно з цим має в такому випадку визначатися і остання, найбільш всеосяжна задача культури для одиначної людини та для всіх одиничних людей. Соціальні умови освіти й освітні умови соціального життя – ось, отже, тема цієї науки» [19, 79].

Знавець німецької педагогіки, іспанський освітянин Лоренсо Лузуріага відмічав, що спільнота не є у Наторпа фактом, історичною реальністю, натомість вона виступає ідеєю, устремлінням. Освіта не вписана у німецького педагога у національний чи політичний контекст, вона розуміється як необхідність для людства [14, 74].

Зокрема, Пауль Наторп стверджував: «Ми не ставимо за мету відшукати глибоко приховані метафізичні підвалини того, що є взагалі множинність свідомих існувань, і між ними – відомі відношення; це – питання, яке лежить далеко від критичного шляху нашого дослідження та на яке навряд чи є надія коли-небудь дати наукову відповідь. Не засад існування спільноти шукаємо ми, а намагаємось з'ясувати, яке значення її зміст має для свідомості» [19, 69–70].

У знаменному 1899 році у німецьких виданнях вийшли сила-силенна статей та нарисів, присвячених соціальній педагогіці. Наприклад, у статті «Про соціальну педагогіку» (*Evangelisches Schulblatt*, 1899) Йоганн Трюпер (*Johannes Trüper*) вказував, що індивідуальна і соціальна педагогіка завжди мають бути в рівновазі, як доцентрова та відцентрова сили у всесвіті. «Індивідуальна і соціальна педагогіка – це не протилежності, а необхідні доповнення для досягнення мети, що виходить за межі індивіда та соціальної спільноти», – пояснював освітянин [24, 287].

У статті «Соціально-педагогічні реформи» (*Deutsche Blätter für erziehenden Unterricht*, 1899) Йоганн Тьюс (*Johannes Tews*) підкреслював, що соціальна педагогіка не протиставляється індивідуальній, вона логічно походить із розуміння необхідності зберегти і передати прийдешнім поколінням культурну спадщину. На погляд педагога, теперішня освітня реформа має бути соціально-педагогічною, охоплювати широкі верстви населення та передусім робітничий клас [22, 313–314].

У доповіді «Індивідуалізм і соціалізм в інтелектуальному житті XIX століття», прочитаній у Дрезденському інституті 7 жовтня 1899 року професором Страсбурзького університету Теобальдом Циглером (*Theobald Ziegler*), з-поміж іншого зауважувалося, що разом із проектом соціальної держави Йоганн Фіхте виставив вимогу соціального виховання, а пізніше у «Промовах до німецького народу» посилався на Генріха Песталоцці, спорідненість із педагогічними поглядами котрого відчував інтуїтивно [29, 7].

Викладач Йєнського університету Пауль Бергеман (*Paul Bergemann*) у брошурі «Афоризми соціальної педагогіки» (Лейпциг, 1899) [2] простежував еволюцію педагогічної думки від античності до сучасності; доводив, що соціально-педагогічна ідея у XIX столітті не була новою. Пауль Бергеман робив наголос на тому, що соціальна педагогіка є «універсалістською педагогікою», оскільки вона на противагу індивідуальній педагогіці вможливає виховання людини, здатної приносити користь суспільству.

У статті «Соціальна педагогіка» (*Die deutsche Schule*, 1899) Пауль Бергеман зазначав, що в полі зору соціальної педагогіки – колективна (народна) свідомість, а «народне є вищим за індивідуальне, міжнародне – вищим за національне» [9, 270].

Освітянин Хорст Кеферштейн (*Horst Keferstein*) у замітці «Соціальна та індивідуальна педагогіка» (*Allgemeine deutsche Lehrerzeitung*, 1899) указував на те, що соціальна педагогіка на відміну від індивідуальної, зосередженої виключно на вчительському впливі, розглядає спільноти (родини, суспільні кола) як фактори виховання [13, 519].

Професор Празького німецького університету Отто Вільман (*Otto Willmann*) у статті «Про соціальну педагогіку» (*Jahrbuch des Vereins für Wissenschaftliche Pädagogik*, 1899) [26] пояснював, що вже в античності усталилася соціальна точка зору у педагогіці, а у подальші історичні епохи індивідуальна та соціальна педагогіка поєднувалися.

У праці німецького вчителя А. Льюера (*A. Lüer*) «Початкова шкільна освіта в епоху суспільних реформ: соціально-педагогічні студії» (Лейпциг, 1899) [15] підкреслювалося, що теперішня школа має більше враховувати суспільний контекст, адже людина залежить від навколишнього суспільного життя; разом із тим вищою метою школи має бути виховання людини заради неї самої, а не підготовка людини для держави.

У статті «Гете і соціальна педагогіка» (*Die deutsche Schule*, 1899) [21], підготовлений із нагоди сто п'ятдесятиріччя від дня народження величного поета, німецький учитель Генріх Шульдц (*Heinrich Schultz*) утверджував думку про те, що витоки соціальної педагогіки варто шукати за доби Просвітництва; наводив численні цитати із «Соціальної педагогіки» Пауля Наторпа.

Висновки. У річизі європейського реформаторського руху на межі XIX – XX століть саме представники напряму соціальної педагогіки, зосередивши основну увагу на найбільшій «соціальному питанні», сприяли глибинному концептуальному переосмисленню природовідповідної (класичної) педагогіки. Протиставлення соціальної педагогіки індивідуальній – найхарактерніша риса німецького соціально-педагогічного дискурсу 1890-х років. За цим протиставленням і стояли відмова від природовідповідної ексагогії індивідуальної душі людини та визнання вичерпності філософсько-теологічної парадигми педагогіки. Німецький соціально-педагогічний дискурс 1890-х років відображав посталі суперечності між об'єктивною необхідністю виховання людини як соціальної істоти і нерозробленістю інструментарію здійснення цього й на вищому рівні – між суспільною потребою масової освіченості населення та відсутністю організаційно-правових механізмів всезагального народного просвітництва (соціальної педагогіки). Попри те, що німецькі освітяни наприкінці XIX століття здебільшого просто екстраполювали смисли індивідуального виховання (душі) на смисли формування колективної свідомості (духу), значення різноликого німецького соціально-педагогічного дискурсу було колосальним, адже звідси розпочинався масштабний соціально-педагогічний поворот до некласичної педагогіки (соціалізаційної парадигми) та закономірна трансформація педагогічного знання з гуманітарного у суспільне.

References

1. Bergemann P. Adam Smiths Pädagogische Theorien im Rahmen seines Systems der praktischen Philosophie. Wiesbaden : Behrend; 1896. 64 p.
2. Bergemann P. Aphorismen zur sozialen Pädagogik. Leipzig : Hahn, 1899. 72 p.
3. Bergemann P. Die drei Fundamental-Probleme der Pädagogik und ihre theoretische Lösung. Leipzig : Klemm, 1896. 72 p.
4. Bergemann P. Die evolutionistische Ethik als Grundlage der wissenschaftlichen Pädagogik. Wiesbaden : E. Behrend, 1894. 74 p.
5. Bergemann P. Die pädagogische Bewegung der Gegenwart und die Schule der Zukunft. *Die Lehrerin in Schule und Haus*. 1893/1894. Jahrgang 10. P. 289–297.
6. Bergemann P. Ein neues System der Pädagogik. *Jahrbuch des Vereins für Wissenschaftliche Pädagogik*. 1894. Jahrgang 26. P. 272–299.
7. Bergemann P. Soziale Pädagogik auf erfahrungswissenschaftlicher Grundlage und mit Hilfe der induktiven Methode als universalistische oder Kultur-Pädagogik dargestellt. Gera : Theodor Hofmann, 1900. 615 p.
8. Bergemann P. Soziale Pädagogik. *Die deutsche Schule*. 1897. Jahrgang 1. P. 593–602.
9. Bergemann P. Soziale pädagogik. *Die deutsche Schule*. 1899. III Jahrgang. P. 261–277.
10. Fischer K. Grundzüge einer Sozialpädagogik und Sozialpolitik. Eisenach : Verlag von M. Wilckens, 1892. 430 p.
11. Hohegger R. Ueber Individualpädagogik und Sozialpädagogik. *Neue Bahnen. Reform-Zeitschrift für Haus-, Schul- und Gesellschafts-Erziehung*. Gotha, 1891. Januar, II Jahrgang. P. 9–25.
12. Hohegger R. Ueber Individualpädagogik und Sozialpädagogik. *Neue Bahnen. Reform-Zeitschrift für Haus-, Schul- und Gesellschafts-Erziehung*. Gotha, 1891. Februar, II Jahrgang. P. 65–81.
13. Kefersteine H. Sozial- und Individualpädagogik. *Allgemeine deutsche Lehrerzeitung*. 1899. № 51. P. 519–520.
14. Luzuriaga L. La pedagogia contemporanea. Buenos Aires: Losada, S. A., 1963. 151 p.
15. Lür A. Die Volksschul-Erziehung im Zeitalter der Sozialreform: sozialpädagogische Studien. Leipzig : Verlag von Ernst Wunderlich, 1899. 324 p.
16. Natorp P. Pestalozzis Ideen über Arbeiterbildung und soziale Frage. Eine Rede. Heilbronn : Verlag von Eugen Salzer, 1894. 34 p.
17. Natorp P. Plato's Staat und die Idee der Sozialpädagogik. Berlin : Carl Heymanns Verlag, 1895. 34 p.
18. Natorp P. Religion innerhalb der Grenzen der Humanität. Ein Kapitel zur Grundlegung der Sozialpädagogik. Freiburg, Leipzig : J. C. B. Mohr, 1894. 118 p.
19. Natorp P. Sozialpädagogik: Theorie der willenserziehung auf der grundlage der gemeinschaft. Stuttgart : F. Frommann (E. Hauff), 1899. 352 p.
20. Rissmann R. Individualismus und Sozialismus in der pädagogischen Entwicklung Jahrhunderts. Gotha : Verlag von Emil Behrend, 1892. 48 p.
21. Schultz H. Goethe und die Sozialpädagogik. *Die deutsche Schule*. 1899. III Jahrgang. P. 397–411.
22. Tews J. Sozialpädagogische Reformen. *Deutsche Blätter für erziehenden Unterricht*. 1899. № 40. P. 313–316.
23. Trüper J. Über das Verhältnis von Schule und sozialem Leben. *Evangelisches Schulblatt und deutsche Schulzeitung*. 1890. № 34, August. P. 318–319.
24. Trüper J. Über Sozialpädagogik. *Evangelisches Schulblatt*. 1899. № 43, Juli. P. 283–287.
25. Über Socialethik und Socialpädagogik. *Evangelisches Schulblatt und deutsche Schulzeitung*. 1890. № 34, August. P. 309–317.
26. Willmann O. Über Sozialpädagogik. *Jahrbuch des Vereins für Wissenschaftliche Pädagogik*. 1899. Einunddreissigster Jahrgang. P. 303–321.
27. Ziegler T. Der deutsche Student am Ende des 19. Jahrhunderts. Vorlesungen gehalten im Wintersemester 1894/95 an der Kaiser-Wilhelms-universität zu Strassburg. Stuttgart : Göschen, 1895. 240 p.
28. Ziegler T. Geschichte der Pädagogik, mit besonderer Rücksicht auf das höhere Unterrichtswesen. München : C. H. Beck, 1909. 416 p.
29. Ziegler T. Individualismus und Sozialismus im Geistesleben des 19. Jahrhunderts. Dresden : Zahn & Jaensch, 1899. 27 p.

Zaichenko Nataliia

<https://orcid.org/0000-0002-4961-4711>

ResearcherID HSI-2092-2023

Scopus-Author ID 57216298695

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
 Professor of the Department of Social Work
 and Educational and Pedagogical Sciences,

T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»
 (Chernihiv, Ukraine) E-mail: nizzagranada2019@gmail.com

GERMAN SOCIO-PEDAGOGICAL DISCOURSE IN THE 1890s

The emergence of social pedagogy as a science at the end of the 19th century took place in the context of the European reformist pedagogical movement. The German socio-pedagogical discourse of the 1890s was represented by a galaxy of bright names (Paul Bergemann, Otto Willmann, Paul Natorp, Johannes Trüper, Johannes Tews, Theobald Ziegler and others). The article examines the works of German educators published during the 1890s, in which significant questions were raised regarding social pedagogy.

The purpose of the work involves the study of the pedagogical heritage and works of German educators who worked at the end of the 19th century, and the analysis of their views on social pedagogy.

Methodology. In the course of the study of the German socio-pedagogical discourse of the 1890s, general scientific methodological approaches were used: problem, systemic and specifically scientific: paradigmatic-pedagogical, comparative-pedagogical, problem-historical and hermeneutic approaches. The main research methods were pedagogical-retrospective, comparative, problem-historical and the method of hermeneutics.

Scientific novelty. It is established that the German socio-pedagogical discourse of the 1890s was not reduced to a single Natorp «idealistic» line, but reflected the different visions of German educators of the conceptual sphere of social pedagogy.

Conclusions. In the course of the European reform movement at the turn of the 19th and 20th centuries, it was precisely the representatives of the direction of social pedagogy, focusing on the most painful «social question», who contributed to a profound conceptual rethinking of nature-based (classical) pedagogy. The opposition of social pedagogy to individual pedagogy is the most characteristic feature of the German socio-pedagogical discourse of the 1890s. Behind this opposition were the rejection of the nature-based exagogy of the individual human soul and the recognition of the exhaustiveness of the philosophical and theological paradigm of pedagogy. The German socio-pedagogical discourse of the 1890s reflected the emerging contradictions between the objective necessity of educating a person as a social being and the lack of development of the tools for this implementation, and at the highest level – between the social need for mass education of the population and the lack of organizational and legal mechanisms for universal public education (social pedagogy).

Keywords: German socio-pedagogical discourse, German educators, social pedagogy, «social question», European reform movement.

Стаття надійшла до редакції 05.06.2025 р.

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор Грищенко С. В.